VISSZÁSSÁGOK AZ ANONIM HIV VIZSGÁLATOK TERÉN

A TASZ Tapasztalatai

A HIV/AIDS járvány elleni küzdelemben kiemelkedően fontos tényező a megfelelő helyzetismeret, hiszen ahhoz, hogy Magyarország hatékony AIDS stratégiát alakíthasson ki, a lehető leghitelesebb képpel kell rendelkeznünk az ország érintettségéről, a HIV prevalencia[1] és incidencia[2] alakulásáról. A nemzetközi tapasztalatok bizonyították, hogy e célok elérésére az ún. modern közegészségügyi modell a legalkalmasabb, amely az emberi jogok maximális tiszteletben tartásán és az egyének és az állam együttműködésén alapul.

Hazánkban a HIV fertőzéshez, illetve az AIDS betegséghez még jelenleg is sajnos olyan társadalmi stigma és diszkrimináció kapcsolódik, amely miatt az emberek nem szívesen mennek HIV vizsgálatra vagy vállalják föl, hogy HIV teszten voltak, az esetleges HIV pozitivitásukat pedig igyekeznek titokban tartani. Évekig tart, míg a tünetmentes HIV fertőzés nyomán kialakul maga az AIDS betegség, azaz könnyen előfordulhat, hogy valaki hordozza és terjeszti a vírust anélkül, hogy egyáltalán tudna fertőzöttségéről. Az, hogy minél többen legyenek tisztában a HIV státuszukkal, mind az érintett, mind a társadalom többi tagja szempontjából igen fontos: időben elkezdett megfelelő terápiával az AIDS kialakulása tíz-húsz évig is elodázható, és aki tud HIV pozitivitásáról, a jövőben jóval kisebb eséllyel fogja továbbadni a vírust.

Az anonim HIV teszt lehetőségének törvényi biztosítása a modern közegészségügyi modell irányába tett jelentős lépésnek tekinthető, ám a hozzá fűzött eredményeket csak akkor válthatja be, ha nem csupán normaszöveg marad, hanem a gyakorlatban is maximálisan érvényesül.

Az egészségügyről szóló 1997. évi CLIV. törvény 59. §-a szól a HIV szűrésről. Az anonim szűrésre vonatkozó szabályokat a törvény 2003. január elsejétől kezdődően az alábbiak szerint állapította meg:

„59. § (5) A (4) bekezdésben meghatározott eseteken kívül szűrés keretében HIV ellenanyag vizsgálat kizárólag a vizsgált személy vagy a nevében e törvény szerint nyilatkozattételre jogosult személy beleegyezése alapján végezhető. Ebben az esetben a vizsgálatra jelentkező személyazonosító adatainak átadását a vizsgálat bármely szakaszában - a (9) bekezdés figyelembevételével - megtagadhatja (anonim szűrővizsgálat). Az adatok átadásának megtagadása a vizsgálat elvégzését - a (7) bekezdésben foglaltak kivételével - nem akadályozhatja.”

A Társaság a Szabadságjogokért már a törvénymódosítás vitája során jelezte aggályait, amiért az anonimitást a vizsgálatra jelentkezőnek kell külön kérnie. A hagyományos orvos-beteg kapcsolatban – amely Magyarországon még mindig igen elterjedt – a beteg (jelen esetben a

[1] A HIV fertőzések száma összesen.
[2] Az új fertőzések száma az adott évben.

vizsgálatra jelentkező) jellemzően nem kérdez, kezdeményez, hanem végrehajt, még akkor is, ha esetleg tud az anonim teszt lehetőségéről – bár ennek előfeltétele a széleskörű adekvát tájékoztatás lett volna, melyre e törvény kapcsán nem került sor.

A gyakorlatban több olyan eset is történt, amikor az ÁNTSZ illetékes intézetei a vizsgálatra jelentkező kifejezett kérése ellenére sem végeztek anonim tesztet, illetve csupán több ezer forintos térítés ellenében teljesítették a kérést. A *Nők Lapja* újságírója által tapasztaltak[3] után információink[4] szerint a kérdéssel foglalkozott mind az Országos Tisztifőorvos Hivatala, mind a Nemzeti AIDS Bizottság, és az OTH körlevélben hívta fel a megyei ÁNTSZ-ek figyelmét arra, hogy az anonim HIV tesztet a törvényben megfogalmazottak szerint biztosítsák az azt igénylők számára. Szervezetünk azonban az eset után két-három hónappal is meglehetősen vegyes, és több esetben jogsértő gyakorlattal találkozott.

Kollégáink, illetve a TASZ által megbízott személyek a következő ÁNTSZ intézetekbe látogattak el: Baranya Megyei Intézet, Csongrád Megyei Intézet, Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Intézet, Komárom-Esztergom Megyei Intézet, Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Intézet, Veszprém Megyei Intézet.

Térítés ellenében végezhető vizsgálatot egyik helyen sem ajánlottak a tesztre jelentkezőknek, azonban az alábbi jogsérelmeket tapasztaltuk:

1. Anonimitás hiánya

Baranya Megyei Intézet: az anonim HIV vizsgálathoz feljegyezték a tesztelt személy TAJ számát.

Veszprém Megyei Intézet: az előzetes telefonos tájékoztatás során – amikor a tesztelés lehetséges időpontja iránt érdeklődtünk –, a hölgy kifejezetten hangsúlyozta, hogy mindenképp személyi igazolvánnyal és TAJ kártyával jöjjünk, mert náluk nincs anonim szűrés. Kollégánk ennek ellenére a helyszínen anonim vizsgálatot kért, mire kérték a TAJ kártyáját. Mivel jelezte, hogy ezt sem kívánja átadni, az ÁNTSZ munkatársa kollégánk türelmét kérte, majd 20 perces „utánajárást" követően visszajött és elvégezte a TAJ szám nélküli vizsgálatot. A kapott azonosítón az 1. sorszám szerepelt, azaz ebben az intézetben 2004 folyamán ez volt az első teljesen anonim vizsgálat.

Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Intézet: az idegenrendészeti célú HIV tesztre várók nagy száma miatt a TASZ által megbízott személy nem tudta kivárni, míg sorra kerül, de szóbeli tájékoztatást kapott a vizsgálat menetéről, mely vizsgálatra a tájékoztatás szerint csak TAJ kártya alapján kerülhet sor.

2. A nem megfelelő azonosítók alkalmazása

Az egészségügyi törvényben a következő szerepel:

59. § (6) Anonim szűrővizsgálat végzése esetén is a vizsgálatot végző egészségügyi szolgáltató a vizsgálat teljes hosszára biztosítja a vizsgálati anyag egyértelmű azonosíthatóságát, a

[3] Dobray S., Fejős É., Mihalics Cs., R. Kövér B. és Szigeti H.: „Szűrővizsgálatok Kálváriája – Anonim AIDS szűrés csak személyi igazolvánnyal!" – in: *Nők Lapja*, 03. 03. 2004.
[4] A Nemzeti AIDS Bizottság 2004. április 21-i üléséről készült jegyzőkönyv.

vizsgált személy és a vizsgálati anyag kapcsolatának kétséget kizáró módon történő megállapíthatóságát.

A szerzett immunhiányos tünetcsoport kialakulását okozó fertőzés terjedésének megelőzése érdekében szükséges intézkedésekről és a szűrővizsgálatok elvégzésének rendjéről szóló 18/2002. (XII. 28.) ESzCsM rendelet az anonim HIV teszt kapcsán az alábbiakról rendelkezik:

12. § (2) Amennyiben az érintett személy anonim szűrővizsgálat keretében vesz részt szűrővizsgálaton, a vizsgálatra jelentkezőt az első vérvételt megelőzően az egészségügyi szolgáltató azonosítási jellel, valamint azonosítási számmal látja el. Az azonosítási szám a vérvételt végző egészségügyi szolgáltató működési engedélyének számából, a vérvétel dátumából, továbbá a vérvétel naptári nap szerinti sorszámából képzett azonosító számsorból áll. Az azonosítási jelet és az azonosítási számot az egészségügyi szolgáltató a vizsgált személyről felvett egészségügyi dokumentációban rögzíti, egyidejűleg az azonosítási jelet és azonosítási számot tartalmazó igazolást ad át a kérelmezőnek. Az első szűrővizsgálat céljából levett vérnek a szűrővizsgálatot végző laboratóriumba küldése során alkalmazott kísérő lap az azonosítási jelet, az azonosítási számot, továbbá külön is megjelölve a vérvétel dátumát, valamint helyét tartalmazza.

Csongrád Megyei Intézet: az anonim teszteredmény visszakereshetőségéhez a vérmintát a tesztre jelentkező születési dátumával látták el, ami személyes adat, és ellentétes a fenti szabállyal.

Az ÁNTSZ Baranya Megyei Intézetében a vizsgálatot végző munkatárs elmondta, hogy azonosításhoz azért kérik a TAJ számot, mert korábbi tapasztalataik alapján a tesztre jelentkezők által kitalált azonosítók (pl. valamilyen fantázianév stb.) kavarodást okoztak, mert az érintettek az eredmény kikérésekor már nem emlékeztek, hogy mit is találtak ki azonosítóként. Következésképpen megállapítható, hogy ebben az intézetben sem ismerik a vonatkozó rendeletet.

Az 1. ás a 2. pontban foglaltakat illetően általánosságban elmondható, hogy az intézetek munkatársai értelmezésében a név nélküli és az anonim vizsgálat összemosódik: legtöbbször nincsenek tisztában azzal, hogy mitől is anonim az anonim.

3. A tájékoztatás, felvilágosító-megelőző beszélgetés hiánya

Az egészségügyi törvény a felvilágosításról a következőket írja:

62. § (4) Az 59. § és az (1)-(3) bekezdések szerinti járványügyi intézkedések alkalmazásakor az érintett beteg, illetve törvényes képviselője számára az intézkedést végző kezelőorvos részletes tájékoztatást ad a fertőző betegség terjedési módjáról, annak megelőzési lehetőségeiről, valamint a szűrő és ellenőrző vizsgálatok formáiról és hozzáférési lehetőségeiről. A tájékoztatás alapján az egészségügyi szolgáltató a beteg együttműködésével megvalósított, a tájékozott beleegyezésen és önkéntes igénybevételen alapuló, az adott betegség által szakmailag indokolt beavatkozásokat végzi, illetve intézkedéseket alkalmazza.

A HIV szűrésről az 59. § rendelkezik, tehát a fenti szabály mindenképp vonatkozik rá. A vizsgált hat intézet közül azonban egyedül az ÁNTSZ Komárom-Esztergom Megyei Intézetében fogadta orvos a vizsgálatra jelentkezőt, és egyedül itt nyújtottak számára teljes

körű felvilágosítást a HIV veszélyeit és a megelőzés módjait illetően. A Veszprém Megyei Intézetben rendelkezésre állt néhány fénymásolt szórólap[5], a többi intézet nem nyújtott felvilágosítást.

4. Névvel végzett vizsgálat esetében eredmény kiadása személyi igazolvány kérése nélkül

A TASZ által megbízott egyik személy korábban végeztetett saját névre szóló HIV tesztet az ÁNTSZ Baranya Megyei Intézetében, az eredmény kiadásához azonban elég volt a nevét mondania, semmilyen módon nem kellett magát igazolnia, azaz az intézet nem ellenőrizte le, hogy valóban az illetékesnek adja-e ki a HIV vizsgálat eredményét.

5. A vizsgálati lehetőség korlátozott volta

Az egészségügyi törvény a következők szerint határozza meg az egészségügyi ellátáshoz való jogot:

7. § (1) Minden betegnek joga van - jogszabályban meghatározott keretek között - az egészségi állapota által indokolt, megfelelő, folyamatosan hozzáférhető és az egyenlő bánásmód követelményének megfelelő egészségügyi ellátáshoz.
(2) Megfelelő az ellátás, ha az az adott egészségügyi szolgáltatásra vonatkozó szakmai és etikai szabályok, illetve irányelvek megtartásával történik.
(3) Folyamatosan hozzáférhető az ellátás, amennyiben az egészségügyi ellátórendszer működése napi 24 órán keresztül biztosítja annak igénybevehetőségét.

A TASZ álláspontja szerint az, hogy az ÁNTSZ egyes intézeteiben heti másfél (Bács-Kiskun Megyei Intézet), két és fél (Hajdú-Bihar Megyei Intézet) vagy három (Csongrád Megyei Intézet) órán keresztül biztosítanak HIV teszt lehetőséget semmiképp sem felel meg a folyamatosság követelményének.

6. A teszt ingyenességének kérdése

Amellett, hogy az anonim HIV teszt lényegével és közegészségügyi céljával teljes mértékben ellentétes, hogy az azt kérőknek a vizsgálatért térítést kelljen fizetniük, az alábbi információk segítenek eligazodni a kérdést illetően:

A) Az egészségügyi törvény a HIV-anonimitás kérdéskör szabályozásakor a következőkről rendelkezik:

59. § (9) A megerősítetten pozitív HIV fertőzött, illetve AIDS beteg személy egészségbiztosítás keretében történő további ellátására, az ezen ellátás igénybevételéhez szükséges személyazonosító adatok rendelkezésre bocsátására a külön törvény szerinti rendelkezések az irányadóak.

[5] A rendelkezésre álló szórólapok számozásából ítélve egy részük kifogyott, ugyanis csak 1. és 3. számú volt kitéve.

Álláspontunk szerint ez egyértelműen azt tükrözi, hogy a korábbi fázisban – a tesztvizsgálat során – nem szükséges a személyazonosítók átadása ahhoz, hogy valaki ingyenes szolgáltatásban részesüljön.

B) Mielőtt 2001-ben az akkori kormányzat megszüntette volna a Nemzeti AIDS Bizottságot (NAB), a HIV szűrésekre rendelkezésre álló NAB forrásokat beépítette az ÁNTSZ-hálózat költségvetésébe. A hálózatnak 35,932 millió forintot utaltak erre a célra: "az EüM fejezet közvetlen felügyelete alá tartozó intézmények költségvetésébe 2000. és 2001. január 1-i hatállyal és folyamatos jelleggel a következő előirányzatok épültek be:

1. Országos Tisztifőorvos Hivatala:
- HIV szűrővizsgálati laboratóriumi hálózat reagens ellátása a teszteléshez 13328 eFt
- az elsődlegesen megállapított pozitív eredmények megerősítése /verifikálása/ 2000 eFt
- HIV-RNS kópiaszám meghatározása 16464 eFt
-gravidáktól más célra levett vérből járvány-figyeléses HIV vizsgálatokra (sentinel surveillance anonim) 2640 eFt
(...)
- új, korszerű diagnosztikai eljárások bevezetése 1500 eFt". [6]

Lévén, hogy az ÁNTSZ-ek költségvetése évek óta tartalmaz HIV tesztekre fordítandó forrásokat, a tesztvizsgálatok ingyenessége nem lehet kérdés

C) Az anonim HIV szűrések epidemiológiai célja kerülne veszélybe, ha a tesztekért fizetni kellene[7].

7. Az anonimitást veszélyeztető jogszabályi passzusok

Az *egészségügyi és a hozzájuk kapcsolódó személyes adatok kezeléséről és védelméről* szóló *1997. évi XLVII. törvény* 15. §-a és a kapcsolódó: *63/1997. (XII.21.) NM rendelet a fertőző betegségek jelentésének rendjéről* arról rendelkezik, hogy a HIV esetek ugyan név nélkül jelentendők, ám a városi vagy megyei ÁNTSZ-ek bármikor bekérhetik az érintettek személyazonosító adatait is, azaz a törvény implicit módon mégis névvel történő nyilvántartási kötelezettséget ró a szűrőhelyekre, amely teljességgel indokolatlan.

készítette: Csernus Eszter
Társaság a Szabadságjogokért

2004. június 16.

[6] Forrás: NAB.

[7] 2003-ban döntés született arról is, hogy az OBNI költségvetésébe évi 5 millió Ft kerül beépítésre, hogy megoldott legyen az anonim HIV tesztek finanszírozása. Nincsenek arról információink, hogy a rendszer a bőr- és nemibeteg-gondozó hálózaton belül rendben működik-e.